

Kuřátka – 214 Zodiak Zvířetník – 226 přirození přirozenost, povaha – 230 vyniká vychází – 234 sprostní prostí, neučení – 242 mní domnívá se – 243 na spadení byly byly na spadnutí, mohly spadnout – 250 hodí se jeho zasáhne ho, trefí

EZOP

Středověk znal starověké řecké ezopské bajky jen prostřednictvím latinského zpracování Phaedrova, jež bylo v 10. století převedeno v prózu a z ní znovu zveršováno ve 12. století tak řečeným Anonymem. Obou těchto versí, prozaické i veršované, použil asi v polovině 14. století český básník k svému veršovanému zpracování, v němž leckdy vztahuje mravní naučení na soudobé české poměry. Velmi zajímavý je zejména obsáhlý úvod, rozvíjející myšlenku, že pokles záliby v básních souvisí s všeobecným dobovým úpadkem Ctnosti, nad níž naprosto zvítězilo Lakomství. Myšlenka vylíčit alegoricky boj ctností s neřestmi není ovšem nikterak původní, ale zajímavá je tu její aplikace, kterou lze nejlépe pochopit jako dílo básníka z povolání.

(ÚVOD)

- Platno nenie již pravenie,
neb již tak poslušno nenie
jakožto za dávného věka,
kdaž skládanie byla dieka.
5 Již lidé nic jiného nedbají,
jedinét bohatstvie hledají,
jenž jesti ctným mravóm potupa
a do pekla náhlá sstupa.
10 Již ten, ktož peněz má dosti,
ten jesti dóstojen ctnosti.
Lakomstvie již Ctnost pobilo,
a ji v svú moc porobilo
bojem silným. Pravi tobě,
že Ctnost již leží jako v hrobě.
15 O tom boji vám povědě
málo, což svým smyslem vědě.

- Lakomstvie se rozplodilo,
jenž Ctnosti podrobena bylo.
Srdci jeho Hněv odola;
20 tuž hned na vojnu zavola,
proti Ctnosti válku vzbudi,
posla po své všecky l'udi.
Křivda k Hněvu se přitoči,
po všech zemiech list potoči

- 25 pravieci, že by v jednom slově
všicek jie byl lid v hotově.
To řekši na vojnu se zbudí,
svú chudinu berní ztrudí.
Pomoc s Násilím se sňasta,
30 což ona nevza, to pobrasta.
Tak všecek svět ochudichu,
tůž se k němu připudichu.
Lest k Křivdě také přitěže,
hned s knieni tú se spřeže,
35 sladkú řeči se obleče,
vnitř horši ostrého meče;
přieliš mnoho střelcův jmieše,
u nich chytrost v túlých bieše.
Nevěra jie se prikáza,
40 Lest k nie tvrdě se přiváza,
ješto zajisté slíbieše,
sto věr dadúc, však skřívieše.
Křivda knieni s oniem sborem
před Lakomství pade dvorem.
45 Ihned také peská Zloba,
naduvši se jako koba,
své vlasy vzdrástivši vzhóru,
také přitěže k tomu dvoru,
na přechvalu se vyklidi,
50 jenžto bez čísla by s ní lidi.
Nečest také by u něho
s mnohými reky dvora svého.
Skúpost podkoní jeho bieše,
s mocným vojskem tam jedieše.
55 Péče v radě s ním sedala,
jenž jeho tajemství věděla.

- Když již sebra moc všelikú,
vzkáza Ctnosti moc velikú
a řkúc: „Střez se v této době,
60 již vši mocí táhnu k tobě!“

Ctnost, nejsúci již bez péče,
k tej řeči se velmi leče.
Posla k sluhám posel náhlý,
aby velmi brzo přitáhly,

65 že Lakomstvie, zpleniv kraje,
leží boje již čekaje.

Pravda, když jie posla zoči,
velmi brzo na oř skoči,
shoni málo do sta lidí.

70 Tuž se Viera k nie připudi,
s nížto skrovný lid přitěže,
tuž se k Pravdě pak připřeže.
Zpořídívši všicku svú dráhu,
ihned k tomu dvoru přitahu,

75 připraví se velmi hrdě,
k nim přitěže dosti tvrdě.

Šlechtnost vytěže také,
jmajíc lidi všelikaké;

80 přitazechu také k boji,
majíc s sebú krásnú zbroji.

Štědrost také se připraví,
k boji tvrdě se postavi

s svými se všemi rytieři
a jich oři pod kropieři.

85 Svobodenstvie tu také bieše,
ve ctnosti v radě sedieše.

Biechu truchle tu mluviece
a svú strastnú věc súdiece.

Křivda se připraví k boji,

90 pořiedi všichnu svú zbroji,
takž v jich zemici přitěže,

všicku vlast v zemi obleže.

Nevěra na špici bieše,

Lest pak zástup jiný přetieše,

95 Křivda se na stranu zboči.

Když ten zástup Pravda zoči,

stojieše tak smutna jsúci,

tak mnoho lida vidúci.

Ozře se na stranu pravú,

100 nalít Viera s svú zástavú
ku Pravdě pospieši s sebú.

Tehdy ihned v tu dobu
Pravda k vrahóm se připudi.
Ač i s málem velmi l'udí,
105 hrdinně se tam přirazí,
bezmál Křivdy s oře nesrazi.
Lestní střelci již bez čísla
střieléchu ji bez rozmysla.
Nevěra se tam oboři,
110 kdežto Viera na svém oři
brání se, jakž může koli,
zda by mohla sstáti na svém poli.
Lest Vieru sílně zarmúti,
oštěpem ji svým otrúti,
115 takž ji s pole pryč odpudi,
zjímavši jí všechny l'udi.
Když to uzře Milosrdie,
přihna tam v boj velmi tvrdě,
chtieci tam Pravdě pomoci,
120 poče sieci se všie své moci.
Velmi drahý helm mějieše,
štít zlatý na rameni držieše.
Zloba, když tu svádu zoči,
k boji s svými se přitoči,
125 vynikši tam k Milosrdí,
potoči na ni svú žerdi,
i zbi je velmi zlá hosti,
ztrúpa v nich poslednie kosti.
Šlechtnost ten boj vidúci,
130 smutka sobě přidadúci,
ve vše se oděnie připraví,
přestkvúci helm na hlavu vstaví.
Milosrdie by jie l'úto,
jakž hned ukáza tuto.
135 Tam k boji hna času na tem,
Zlobu sílně pobi mlatem.
V túž dobu bez nie bieše,
leč by Nečest nepřišla spieše;
i pomože peské Zlosti,
140 davši ránu Šlechtnosti.
Tam pak blíše k nie přítěže,
až ji v svú moc i doseže.

Štědrost vidúci to hoře,
 nepotiehši svého oře,
 145 tam se na Nečest oboři,
 bezmála jie neumoi,
 s svým mlatem k nie přiteče.
 Dosiehši pak Skúpost meče,
 tam se s svým zástupem pudí,
 150 Štědrost sečbú velmi strudi,
 za obojek jie doseže
 a za vrch ji s oře stěže.
 Svobodenstvie se velmi smúti,
 nechtě se i s miesta hnúti,
 155 až i přihna tam na svém oři,
 tuž hned v Skúpost mlat oboři.
 Ihned Péče, jeho rádce,
 by hněvíva jako zrádce,
 na Svobodu tam se snaží
 160 a z jejieho ji oděnie obnaží.

Pravda tu žalost vidúci,
 sílně již raněna jsúci,
 přihna náhle tam ke Ctnosti
 řkúci: „Králi, z tvé milosti
 165 beřme se pryč s pole toho!
 Již nám zbili hrdin mnoho.“
 Ctnost nevidúc širší rady,
 postúpi na tvrdé hrady,
 aby byla vrahóm neznáma
 170 a tam přebývala sama.

I *platno* to, co mnoho váží, *plati*; *pravenie* vyprávění, básnická skladba určená k recitaci – 2 *poslušno* co se rádo slyší, *vítané* – 4: kdy lidem byla milá (veršovaná) skladba – 8 *náhlá sstupa* rychlá cesta (sestup) – 15 *povědě* povím – 16 *smysl* rozum; *vědě* vím – 17 *rozplodilo se* rozmohlo, rozšířilo se – 19 *odola* nabyl převahy, přemohl – 22 *po pro* – 23 *přitoči se* připojila se – 24 *potoči* poslala – 28 *ztrudi* obtížila – 29 *sňasta se* (duál) setkaly se – 30 *nevza* nevzala; *pobrasta* (duál) pobraly – 32 *připudichu se* přibraly se – 33 *přiteže* přitáhla – 34 *knieni* kněžna; *spřeže se* spojila se – 38 *túl* toulec – 39 *přikáza se* přijala službu – 42 *skřívieše* zklamala – 44: poklonila se před dvorem (družinou) Lakomství – 45 *peský* hanebný – 46 *koba* havran, krkavec – 47 *vzdrástivši* zježivši – 49: chloubou se vytáhla – 50 *bez čísla* bez počtu – 58 *moc velikú* veliké násilí – 61 *bez péče* bezstarostná – 62 *leče se* seklela se – 67 *zoči* spatřila – 69 *shoni* sehnala – 70 *připudi* přiběhla – 72 *připřeže* připojila – 73 *dráha* množství, zástup – 77 *vytěže* vytáhla – 84 *kropieř* pokrývka na koně – 87 *biechu* mluviece mluvili – 90 *pořiedi* uspořádala; *přiteže* přitáhla – 92 *vlast* vlada – 94 *přetieše* (k *přetiti*) ohrožovala – 95 *zboči se* odbočila – 100 *nalit hle*; *zástava* zástup – 103 *připudi se* přihnala se – 107 *bez čísla* bezpočetní – 112 *ssatí* vytrvati – 114 *otrúti* udeřila – 125 *vynikši* proniknuvši – 126 *potoči*

žerdi... otočila žerď, zamávala holí – 127 *hosti* cizinka – 128 *ztrúpa* zlámala – 135 *času na tem*
v tu dobu – 137 *bez nie bieše* bývalo by bylo po ní – 138 *spieše* rychle(ji) – 144 *nepotiehši* nepo-
bídnuvši – 149 *pudi se* pospíchala – 150 *strudi* sklíčila – 151 *obojek* co se ovijí okolo krku;
stěže stáhla – 152 *vrch* křtice, vlasy – 168 *postúpi* ustoupila – 169 *vrahóm* nepřátelům

O TISTĚ TĚHOTNÉ

Ktož rád to chce znamenati,
mé učenie chci mu dáti,
aby se střehl pochlebné řeči,
vše múdrost od nie se spriečí.
5 Budiž dobr družci, pravi tobě,
však nejlepší bývaj sobě.
Jehož si byl svým sbožím plodě,
tent pak tobě bude k škodě.

To se již po hříechu stává,
10 jakož se tuto znáti dává,
že jedna tistka těžka bieše
a již svůj plod jmieti chtieše.
Sem tam běha v své nápasti,
hledajíc, kde by štěnce mohla zklásti.
15 Tuž přiteče k své susedě,
prosieci jie, tak povědě:
„V tvém domku, susedko milá,
popřej mi, abych se oštěnila!“
Velmi mile uslyše ji
20 vece jí: „Tohoť ráda přeji.“
Pod jejie pokoj hned zaběže,
těžka pak osta tudieže.
Všakž pokoji přijide konec,
když porodi čtvero štěnce.

25 Tuto ony štěnce vzchova.
Pak přiběhši ona znova,
prosbú vši nutieše k tomu,
aby jie postúpila z domu.
Netolik tu svůj sluch zatře,
30 jakožto dóm tvrdě zapře,
v své hrózy velmi úfáše,
protož prosbu zamietáše,
onomu plodu se kojieci,
chtieše s onú již boj mieti.

- 35 Tého se žalost v srdce vsadi,
ona se s nimi ohradi;
sama pak před stádem zaběže.
Takž zlost pravdu již vieže.

- Takěž Němci činie nám,
40 když je zmek přinese k nám,
žeť Čechy z domu vysazují
a sami se v ně uvazují.

- Protož nenie již bezpečné dosti
sladké věřiti chytrosti.
45 Z sladkých slov nevěra vzhodí,
jenž dobrému přieliš škodí.

Nadpis: *o tistě* o čubě – 1 *znamenati* pozorovati, viděti, poznati – 2 *učenie* učenost, naučení – 4: opustí ho po ní veškerá moudrost – 5 *družci* k druhu, k příteli – 7 *jehož si byl plodě* komu jsi přál – 11 *tistka* čubka; *těžka* březí – 13 *v nápasti* ve svízele, v nesnázi – 15 *přiteče* přiběhla; *k susedě* k sousedce – 21 *pokoj* dům; *zaběže* zmizela – 22 *tudieže* tam – 23 *pokoji* míru – 24 *štěnc* štěně – 25 *vzchova* odchovala – 28 *postúpila* ustoupila – 29-30 *netolik* ... jakožto nejen ... nýbrž i – 29 *zatře* začpala – 30 *zapře* zavřela – 31 *hrózy* hrozby; *úfáše* doufala – 32 *zamietaše* zamítala – 33 *kojiec* se radujíc se; *plodu* z potomstva – 35 *vsadi* se vloudila se – 36 *ohradi* se obklopila se – 37 *zaběže* utekla – 38 *zlost* špatnost, hřích – 40 *zmek* zlý duch, čert

O SLAVÍKU A O JESTŘABU

- Ach světe, toť jsi bez práva,
kdež již slib po řece plavá!
Všaký jest k nevěře tvrdý,
neb již viera kdes blúdí.
5 Řiedký již v svém slibu stojí,
než o družci vše zlé strojí.
Ktož jest družci osidlo klada,
přečasto v též sám upadá.
Poslúchajtež této pověsti,
10 tu přede mnú račiž siesti.

- Kdes slaviček své zpíevanie
takěž večer jakož v ráne
prieliš rozkošně notieše,
až jako ohlušiti chtieše,
15 s nimiž své hniezdce poče těšiti,
sám se také veseliti.

- K nim přiletě jestřáb výbojce,
jenž jich smutka bieše strójce:
chtieše to hniezdce zhubiti,
20 jím své vole nasytiti.
Slavíček prositi poče,
své hniezdce smutně okroče,
aby mohl své dietky živiti.
Jestřáb jemu tak poče mluviti:
25 „Viece nad prosbu tvé pěníe váži
ni k prosbě, ni ke mzdě se snaži.
Milosti mé nelze mieti,
jedne budeš sladce pěti.“
Slavík vzstroji nové pěníe,
30 chtě zrušiti jeho chtěníe.
Usty pje, srdcem stóně,
jeho myšlenie v tůhách tone,
z jehožto úst pocházie strdí tekúcie,
pěníe také přezádúcie.
35
- Ukrutný pták tak povědě:
Dietek sniesti se nestydí,
ano jich smrt matka vidí.
Žalost svú matka vidúci,
40 až nemóž umřieti mrúci,
ale život svój tak ztáhá,
že již jako smrt přemáhá.
Má v srdci viece bolesti,
nežli jie smrt móže sněsti.
- 45 Ó matko, čemus na světě,
jenž bolesti velmi viece
tvé srdéčko jest trpělo,
než tvých vlastních dietek tělo!
By tielce pták usly klijie,
50 tvé srdéčko bolest čije
horší velmi ostra meče,
tvé srdce brzo proteče.
- Jestřáb svój hřiech postiže,
když jej ptáčník se lpu zdviže.
55 Zlého konce jest zaslúže
zlý život lestného muže.

Jenž nevinného lstí lapá,
přečasto sám v též upadá.

5 řiedký málokdo – 6 družec druh, bližní – 7 jest klada klade – 8 v též v totěž – 10 siest
sednouti – 12 v rání ráno – 13 notieše notoval – 15 hniezde hniezdečko – 22 okroče obkročil
– 23 živiti zachovati na živu – 28 jedne jen (budeš-li) – 29 vzstroji nastrojil – 33 strdí med –
41 ztáhá protahuje, prodlužuje – 49 tielce tílko; by klíje kloval – 50 čije cítí – 52 proteče
protkl – 53 postíže postihl – 54 se lpu s lepu – 55 jest zaslúže zaslouží

SMIL FLAŠKA Z PARDUBIC, NOVÁ RADA

Autor této rozsáhlé básně o více než 2.100 verších je vzdělaný potomek starého šlechtického rodu, pan Smil Flaška z Pardubic, synovec prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Zosobňuje snahy české šlechty na konci 14. století o udržení jejich posic. Z odporu k vladařské praxi Václava IV., ale i z důvodů osobních (byl připraven odúmrtým právem o velkou část rodového dědictví a marně se o ně s králem soudil), stal se členem protikrálovské panské jednoty (srov. zde str. 616n). Dočasně se s králem sice sblížil, ale pak se postavil proti němu znova a zemřel v boji r. 1402 – na výpravě proti Kutné Hoře oddané králi.

Krátce před vstupem do protikrálovské panské jednoty, jako poslední memento králi, nebo snad brzo po vstupu do jednoty dokončil didaktickou Novou radu; jeden rukopis uvádí datum 1394, druhý 1395. Obsahem jejím jsou rady zvířat, která sezval na sněm mladý král lev při svém nastoupení na trůn. První ze 44 sněmovníků radí orel, pak se vždy – až na jednu výjimku – střídá čtvernožec s ptákem. Rádcí mluví zpravidla za sebe, ale někdy i jménem přfbuzenstva (sova). Často radí i podle své přirozenosti, na př. vlk radí využít moci k obohacení, páv doporučuje doplnit důstojenství krásným rouchem a pod. Nová rada je skladba alegorická; je jasné, že lvem je míněn český král a orlem markrabí moravský, sotva je však možné vykládat alegoricky všechny mluvčí; zdá se, že se v díle střídá alegorie obecná s konkrétní; vedle rad hodících se právě na Václava IV. jsou tu i rady hodící se na křesťanského panovníka vůbec.

V Nové radě vylíčil Smil ideál středověkého křesťanského státu; Nová rada je tedy ideologickým dědicem staročeské Alexandreidy, k níž se řadí i několika reminiscencemi. Jak se zdá podle některých narážek, na př. ze zmínek o pořádku v zemských deskách a o lakomství, měla Smilova báseň i účel čistě osobní. Silná je i náboženská složka: báseň začíná i končí náboženskou radou.

Skladba je položena téměř celá do přímé řeči a její epické pojitko je omezeno na úvod a na kratičké uvozovací věty. Král, který z počátku do proudu rád zasahoval aspoň několika málo slovy, brzo umlkne a stává se pasivním posluchačem.

Obliba Nové rady byla značná. Ještě po stu letech se jí dovolává v Knihách devaterých Všehrd (1499). Podobné thema bylo zpracováno někdy na počátku 16. století v Radě zhovadilých zvířat a pactva, vydané r. 1528, a r. 1520 byla Smilova skladba zpracována také latinsky v Dubraviově Theriobulii.

Z obsáhlé básně podáváme začátek (úvod a první čtyři rady: orla, levharta, sokola a medvěda), dále rady páva a koně za sebou následující a konečně radu zajíce. Pro poznání Smilových politických názorů je nejpříznačnější rada levharta, načrtávající program králova dne. Nápadně zde vystupuje nedůvěra k cizozemcům a neurozeným. Rada sokola a po ní následující rada medvěda jsou charakteristické tím, že se v nich střídá rada vážná s ironickou. Podobný kontrast tvoří i rada páva a koně. Rada zajíce je příkladem Smilova humoru.